Név: **Karczagi Sándor**

Született: 1922. július 9.
Születési hely: Arad
Állampolgársága: Román
Nemzetiség: Magyar
Vallás: Református
Családi állapot: Nős
Foglalkozás: Református lelkipásztor
Gyermek: 4
Ítélet: 20 év

...Milyen összeesküvés az, amire a barátok egymást postai levelezőlapon hívják Hol éneket tanulnak, Bibliát tanulmányoznak és sokat imádkoznak?...

Édesapám szegénysorból felvergődött csizmadia-mester fia, aki fiát taníttatta. Apám jogot végzett a váradi (akkori) jogakadémián, de iparos lett; volt egy kis bélyegzőkészítő műhelye Aradon, abból nevelt és taníttatott öcsémmel együtt. Anyám kispősei Györgyfalvi Ilona, lecsúszott bácskai dzsentricsalád korán árva maradt leszármazottja. A családban apai-anyai ágon minden nő római katolikus volt, minden férfi református.

Az aradi Római Katolikus Fiúgimnáziumban érettségiztem, onnan a nagyenyedi, akkor visszaállított Bethlen Gábor Református Teológiai Akadémián tanultam, mivel a Bécsi Döntés következtében Erdélyt kettéosztották s én, Aradon maradva, Kolozsvártól el voltam vágva. Négy nagyszerű, emberséges és nagy tudású professzoromra hálásan emlékszem. A nagypapi vizsgát már a kolozsvári teológián tettem le 1947-ben. Közben a határok megszűntével a kolozsvári magyar egyetem bölcsészeti karán megszereztem a magyar és francia irodalomtörténeti licenciátust és a középiskolai tanári diplomát (ez akkor még külön volt). Doktori tézisemet a két világháború közötti erdélyi irodalomról írtam (volna), amikor édesapám hosszú haldoklása miatt ott kellett hagyjam Kolozsvárt. Két tanévet tanítottam Aradon. 1952 őszén lemondtam katedrámról a marxizmussal való nyílt szakításra és Krisztusba vetett hitemre hivatkozva és lelkészi szolgálatra jelentkeztem Ardai Aladár nagyváradi püspöknél. „Kompromittált" múltam miatt, rövid temesvári segédlelkészi szolgálat után a kerület legkisebb gyülekezetébe, a 120 lelkes borosjenői (szórvány)gyülekezethez kerültem.

Itt vettem feleségül Kiss Ilonát, máig hűséges feleségemet, aki ezzel rengeteg meghurcolást, nélkülözést vállalt s hordoz mind a mai napig.

Az első 4 évi házasságunk alatt három gyermekem született, kettő Aradon, a harmadik már Szentleányfalván, Arad mellett, ahová közben áthelyeztek. Ez egy kis sváb község (volt akkor), Arad mellett, 250 református egyháztaggal.

A fogságból való szabadulás után 1972-ben született még egy kislányunk, Sarolta.

Világéletemben mindig gyenge testalkatú voltam. A kiszabadulás után nagyon megerőltető szolgálat következtében, Szilágyszéren, a hegyi kis faluban tbc-kavernám keletkezett. 8 hónapig kezeltek tüdőkórházban. Megadta a Gondviselő, hogy operáció nélkül meggyógyultam. „Colac peste pupăză”* – ahogy mondja a román: az erőltetett táplálkozás következtében vérzsírom van, sokszor szédülök. Különben semmi bajom, hacsak az nem, hogy nagyon hajlamos vagyok a lustaságra.

Itt, Szentleányon tartóztattak le 1958. május 26-án éjszaka, pünkösd másodnapján, hosszú házkutatás után. A lelkészi ébredéssel még tanár koromban kerültem kapcsolatba, a bűnbocsánat bizonyossága, a bűnvallás szabad gyakorlása, a közösségi fegyelem és egység revelációként hatott rám, örömmel és lendülettel töltött el Két ládányi levelezésemet, rengeteg kéziratot, a csendes napokról készített jegyzeteimet mind elvitték.

A hónapokig tartó kihallgatás során ebből semmit nem használ(hat)tak fel ellenem a vád megalapozására. Kihallgatásom Nagyváradon folyt. A vizsgálati fogságot a securitatén töltöttem. Május 28-tól augusztus közepéig faggattak, többnyire Stănculescu kapitány. Jókedvű, nem rosszindulatú lassú felfogású, álmos ember volt. Nem vertek meg, sokszor fenyegettek, de a kihallgatások mégis egyre kínosabbak lettek. Amit kérdeztek, mindenre feleltem. Amivel vádoltak – mindent vállaltam: valóban rendszeresen találkoztunk, néha 2-3 napot is együtt töltöttünk. Nehezen értettem meg, hogy még mindez kevés ahhoz, hogy ebből

* Colac peste pupăză-*rom.*szállóige; magyar megfelelője: Még egy púp a hátamra I

„complot”, összeesküvés jöjjön ki (amivel végül is elítéltek).

Milyen összeesküvés az, amire a barátok egymást postai levelezőlapon hívják? Hol éneket tanulnak, Bibliát tanulmányoznak és sokat imádkoznak? Nekem kínos volt. hogy nem hisz a szavamnak, mert valóban az ő fejében így volt betáplálva: keresztyén hit = miszticizmus, reakció, politikai, szocialistaellenes felforgató. Nem hihette, hogy 7 férfi annyit van együtt s nincs szó politikáról (valóban nem volt!) ...Különösen sokat faggattak az ’56-os budapesti forradalom felől – hiába. Stănculescu azért érezte egyre roszszabbul magát, mert lassan csak rájött, hogy azért nem sikerül semmi állam-, vagy rendszerellenes összeesküvést kiszedni belőlem (különben egyikünkből sem) mert: nincs ilyen! Azért az előre elhatározott büntetéshez összeszerkesztették a vádiratot is...

A vizsgálati fogságban egymással nem találkozhattunk. Sokáig voltam együtt egy öreg arisztokratával, báró Urayval, akit a Sas Kálmánnal való kapcsolata miatt tartóztattak le. A mindkét (id. és ifj.) Horthy Miklós barátján, hajdani nagybirtokoson keresztül beláttam egy elpusztult, sivár főúri életbe, ahová a börtön nélkül soha nem lett volna bepillantásom. Ő volt az első eleven „történeti tanulmányom”. Még sokan követték.

A bírósági tárgyalás is Nagyváradon volt, idejött a temesvári katonai törvényszék, Macskási nevű, igen gyűlölködő, elfogult bíró elnökletével, úgy emlékszem 1958. szeptember 6-án. A vád csak nagy általánosságban fogalmazódott meg: „grupare subversivă” – vallásos felforgató csoportosulás, azaz szervezkedés. Nem sikerült a securitatának felvonultatnia sem a püspököt, sem az emberüket, a későbbi püspököt – az akkori káderest –, Buthi Sándort. Pedig az utolsó kihallgatáson azt ígérték: ő is ott lesz, hadd lássa mindenki, hogy a hivatalos egyház is megtagadja azt, amit mi csinálunk (tudniilik az ébredést). 20 év kényszermunkát kaptam, mint a rendszer „ideológiai” ellensége. mint aki a szocialista kultúra kibontakozását gátolni igyekeztem. Minderre egyetlen adata, bizonyítéka nem volt az

ügyésznek. A hivatalból kirendelt védőügyvéd még pro forma sem próbált védeni. (Az sem jutott többre, aki meggyőződéssel védte védencét.) Az ítélet indoklását nem lehetett nem elfogadni. Az utolsó szó jogán azt mondtam, ha én mint Isten szolgája, ideológiai ellenség vagyok, akkor Romániában sok tízezer ortodox, római katolikus, protestáns papot, igehirdetőt le kell tartóztassanak... Kértem, hogy búcsúzhassam el ottlévő feleségemtől, aki 3 gyermekével (a legkisebb, Zsóka akkor volt 6 hetes) támasz nélkül maradt. Nem engedték meg.

Lefogásunk s a drákói, egészen indokolatlan ítéletnek van egy közelebbi s egy mélyebben fekvő oka. A közelebbi, politikai ok a magyarországi – kisebb részében lengyel és kelet-németországi – népharag kitörésének példájára a helybeli elégedetlenség (esetleges) felszínre törésének a megelőzése volt. Budapesten oly spontán erővel robbant ki a népfelkelés a 11 évnyi kommunista hazudozástól megcsömörlött diákokban, hogy a legfelsőbb, Gh. Gheorghiu-Dej-féle vezetés pánikba esett – mint a „mérsékelt" sztálinistaellenes Hruscsov-féle moszkvai is –, s preventív intézkedéseket foganatosított. Ezért volt a sok tízezer politikai foglyok között arányos számban értelmiségi, főleg pap, földművesek, katonatiszt, sőt párttitkár, pártaktivista is.

A másik ok az a mélységes, ösztönös idegenkedése ennek a világnak azok iránt, akik „nem az övéi". Holott a nyomozásból, vallomásainkból, melyek hitelességét ők sem vonták kétségbe, kiderült, hogy semmi harcos világnézeti éle nincs hitünknek, mint például az antibolsevizmus vagy efféle.

A büntetés letöltése helyben elkezdődött. Egy parányi, cementes cellában voltunk 8 hónapon át, 5 lelkész, 3 parasztember, 7-en bethánisták, Antal Sándor kollégánk (joggal) nem vállalta velünk a közösséget. Kevesebb büntetést kapott, de egy nappal sem szabadult hamarabb mint mi. A cellában volt egy kis fapad és 2 kétemeletes ágy. Ebben aludtunk nyolcan. Minden reggel igemagyarázattal, közös imával kezdtük. A bezártság, az állandó éhezés nagyon ne-

héz volt, de a közösség megtartó, fegyelmező ereje átsegített a kríziseken s megtartott egyensúlyban. 1969 őszén Szamosújvárra szállítottak egy hónapi karanténba, mielőtt kivittek volna bennünket a munkatelepre. Ez maga volt a pokol. Olyan sűrűn voltunk összezsúfolva, hogy csak ülni tudtunk a cementen, még ledőlni se. Elintéztük mi Rózsa Sándort is... – biztattak magyarul nem tudó börtönőreink. Valóban Rózsa Sándor ott halt meg Szamosújváron. Nehéz volt, kibírtuk. Következett a nagy dunai, megyényi sziget, az Ostrov, majd a Delta Chilia-ágának munkatelepei. Körülbelül 800 CR (contrarevoluționar [ellenforradalmár], ez volt a csíkos darócra a hátunkon rápingálva) egy barakktáborban, eleinte csak szajvánban (ez dobrugeai, patkó alakú nádfaltetejű juhakol). A földmunka eleinte iszonyú hajtással ment, hatalmas, 4-5-6 m magas gátakat építettünk, öntöző és levezető csatornákat ástunk, később tengerit törtünk, kapáltunk. Az erőltetett fizikai munkához soha nem idomult hozzá a szervezetem. Az állandó éhséget, megaláztatást, kényelmetlenséget megszoktam, bírtam. A tűző naptól is állandóan rosszul vagyok gyermekkoromtól fogva. Mikor délben kihozták az ebédünket s a csajkámmal nem tudtam elvonulni árnyékba – nem tudtam a napon egy falatot sem enni. Bizony a halál árnyékának völgyében tántorogtam, sokszor annyi erőm sem volt, hogy beszéljek. Sokszor voltam nyomott hangulatban, még panaszkodtam is olykor. Már a cellában is volt valami ideglázam, napokig félájult voltam, a testvérek rejtettek, hogy feküdhessek (reggel 5-től este 10-ig 5 percre sem szabadott lefeküdni). Egyszer Stoineşti-en ahogy a rengeteg gyengélkedő közt a soromra vártam összeestem. Eszméletlenül vittek be a (rab)orvosok elé, ekkor kaptam 10 nap beutalást a beteggondozóba. Életmentő ájulás. Ez 1961 őszén volt. Még egyszer voltam nagyon rosszul, immár nem csak kimerülés következtében. Két hónappal a kiszabadulásunk előtt a rettenetes borsószedés finom, felhőszerűen szálló pora következtében a tarkómon furunkulus-szerű gyulladás keletkezett. Magas lázzal járt, s azzal fenyegetett, hogy a kisagyamra húzódik a nem tudom mi. Napokig nem voltam

öntudatnál. Ma sem tudom, ki és honnan szerzett penicillin injekciót s mentett meg. Mire magamhoz tértem, nem volt lázam, 48 óra múlva hajtottak ki. De már bírtam. Ez azért csodálatos, mert az úgynevezett orvosi rendelőnknek egyáltalán nem volt orvossága s bizony haltak a rabok. Vagy elszállították a gyógyíthatatlanokat a rabkórházba. Én megtartattam.

Érdekes, hogy mikor ezekre az évekre emlékezem, erőltetnem kell magam a lehető legtárgyilagosabb kép megrajzolására, mert emlékezetemben a rabság áldott órái maradtak meg élénken. Amikor kicsit is lehetett pihenni, vasárnaponként, körülbelül december 10-től március elejéig, amikor nem lehetett földmunkát végezni, vagy amikor az őrség már zúgolódott a hideg miatt s benntartottak a barakkokban, a sok száz román, magyar, örmény, török, zsidó orvos, ügyvéd, egyetemi professzor, író, diplomata között, a sok különböző felekezetbéli pap élénk szellemi életet folytatott. Minden vasárnap a fűbe leheveredve istentiszteletet tartottunk mi protestánsok is. Volt ökumenikus istentisztelet is. Tüneményes és nagyon magas nívójú előadássorozatok voltak. Felejthetetlen közös nagyszombati ortodox liturgiát éltem át, amelyen Hajdu Leander atya ferences rendfőnök beszélt a római katolikus egyház nevében, jómagam a protestáns egyházak nevében. Sokat tanultam. Olyan tudósokkal, költőkkel kerültem kapcsolatba, akikkel a szabad életben sohasem találkoztam volna. A közösség tagjai mindig számon tartottuk egymást, az én nyafogásaimat elnéző szeretettel tűrték, igei látásomat igényelték. Megismertem a román nép legkedvesebb, mélyen emberi, gyermeki, őszinte arculatát s azt a nagyon mélyreható nacionalista torzulást is, ami politikai rendszertől, helyzettől független s iszonyú mélységekből táplálkozik. Nem a műveletlenség hiánya, sokkal rosszabb. Jómagam az egyetemisták kérésére 27 előadásban Napóleon életét, csatáit adtam elő. Máskor, egy nagyhéten, minden este a passió történetét nagyon részletesen. A modern magyar regényirodalomról is beszéltem, sorozatban.

A politikai foglyok túlnyomó többsége nem tudta miért került oda. Általában nem voltak a rendszer ellenségei, legnagyobb részüknek (nekem sem) nem volt megfogalmazott politikai állásfoglalása. A tudatos és következetes ellenségei a szocialista rendszernek nem is kerültek munkára.

A vizsgálati fogságban egyetlen kémről tudtunk. Tudtunk két igazi ellenállóról, úgynevezett összeesküvőről is. Sas Kálmán református lelkipásztorral és Szoboszlai nevű római katolikus pappal nem találkozhattunk, mindkettejüket kivégezték. Ezeknek a közönyös, vagy éppen szimpatizáns tömegeknek – sok-sokezren voltunk – nagy többsége ebben az embertelen nyomorban radikalizálódott, látván a Gheorghiu-Dej uralom értelmiségellenes hajszáját, a bőrén tapasztalva az „osztályharc" embertelenségét: tudatosan megutálta a rendszert. Úgyhogy a legfőbb pártvezetés öngólt lőtt, nem először a párt történetében. Megfélemlíteni akarván a rendszer potenciális nem létező ellenségeit, valóságos ellenségeket kreált. Ami a szellemi nívót illeti: meg vagyok győződve, hogy a román és romániai szellemi elit volt ezekben az években a munkatáborokban, és termékenyebb szellemi életet élt, mint akik szabadon kint voltak. Mert bent nyíltan mertünk egymással beszélni, amit a szabadon lévők nem mertek „nehogy közénk kerüljenek". Amikor éveken át háromszor se lakik jól senki, akkor derül ki, kiben mi van. A román értelmiség nagy része, a görögkeleti, a római katolikus, a protestáns papság komoly tartást tanúsított. Remekül viselkedtek a kolozsvári protestáns teológusok, craiovai és bukaresti, kolozsvári egyetemisták. A ferencrendi, iskolarendi barátok mosolygó, fölényes derűvel, a regáti bojárok, diplomaták nagyon fegyelmezett, elegáns közönnyel (valóban: az úr a pokolban is úr...) viselkedtek, emberi méltóságukból semmit le nem adtak, tanítottak és tanultak. Persze, nem volt mindez olyan zavartalan, amint most erre visszaemlékezünk. Sok volt a szemét ember a politikaiak között is. Például rengeteg tiltott határátlépőt raktak közénk, ezek közönséges csavargók, munkakerülők voltak, akik azt hitték, ha Szerbián át Itáliába kerülnek, ott majd nem kell dolgozni. Semmi emberek voltak.

mind a regáti Románia, mind az új rendszer katonatisztjei, még a jehovisták is. Ott voltak közöttünk a besúgók, akik egy tál lencséért édesanyjukat is bejelentették volna. Összeroppantak mellettünk hitükért odakerült ifjak is. Fájdalmas és hiteles pszichiátriai tanulmány volt egyesek lassú megzavarodását figyelni.

Miért mertem azt állítani, hogy Bent értékesebb szellemi-lelki, nívósabb intellektuális élet folyt mint Kint? Bizonyítékul két tapasztalat: Dr. Prundus Silviu Silvestru római teológiai doktor, az utolsó kolozsvári görög katolikus püspöki titkár, aki 1948 decembere óta rab, nagy szószólója volt az egyetemes egyháznak. Szinte rajongó hittel készült erre s készítette elő. Megegyeztünk abban, hogy minden eddig betáplált polemikus és apologetikai tételt más felekezetekkel kapcsolatban törölünk agyunkból, s az illető felekezet nézőpontja felől, szeretettel azonosulva Krisztusban testvérem hitével, próbáljuk megközelíteni az eltérő tanításokat, vitatott különbségeket.

Kicsiben azt csináltuk, amit a Taizé-béliek csinálnak nagyban. Sokra jutottunk, ő is, én is, sok mindent mélyebben, szeretettel értettünk s átértékeltünk. Mikor a görögkeleti papok konzervatív (balázsfalvi végzettségű) szárnya felelősségre vonta Prundus atyát: egyházi főhatósági felhatalmazás nélkül, hogy mer másvallásúakkal s nemrég még apostatáknak tartott protestánsokkal dogmatikai, liturgiai kérdésekről tárgyalni, akkor ezt felelte: – Ha bennünk Isten-Szentlelke dolgozik és ezért foglalkoztat bennünket ez a kérdés, akkor ezekben az órákban kint is ezzel kell foglalkozzanak legfőbb egyházi vezetőink... – Kiszabadulásunk után tudtuk meg: ekkor hívta össze XXIII.János pápa a II. vatikáni zsinatot (amint ő szándékolta és nevezte: az ökumenikus zsinatot). Ugyanekkor, évek óta folynak Kolozsrott az ortodox, a protestáns teológia professzorai, az egyházak doktorai között az úgynevezett ökumenikus tacskozások a püspökök elnökletével. Sok szívélyes protokolláris udvariasság és – mindenki mondja a magáét a beidegzett sokszázados recept szerint.

Másik példa a Kint – Bent különbségére: Szasa, azaz

Alexandru Ivasciuc, a későbbi híres regényíró, propagandafőnök, neves karrierista. Máramarosi bojárnak, volt vasgárdista miniszternek a fia, a fővárosi egyetemistáknak a pesti '56-os forradalom egyetemista harcosai melletti szolidaritás-tüntetésének a szervezője, ragyogó koponya, igazi vérbeli polihisztor, filozófus, kedves, közvetlen ember. Egy mondása: „A szocializmus oly rendszer, amely mindig egy boldog, bőséges jövő nevében teszi tönkre a jelen generációt." Kikerülve, ő lett a Ceauşescu propagandagépezet amerikai szócsöve – mivel kitűnően tudott angolul -, erkölcsileg is, intellektuálisan is lesüllyedt.

Az őrszemélyzet többsége szakszerűen kíméletlen, rutinszerűen közönyös volt. Tette a dolgát. Ez volt a jobbik eset. Voltak mások is, akik mindenáron túlteljesítették volna a normát. Az „osztályharcos magatartás"-nak nevezett rendszeres lélekmérgezés oly gyűlölettel töltötte el a fiatalabb fogdmegeket vagy a primitívebb őröket, hogy mindig megtalálták az amúgy is nehéz rabság megnehezítését. Ebben rendkívül leleményesek voltak. A Deltában akadtak kimondottan szadista hajlamúak is. Sajnos, kint kevés volt a tiszt. Olykor egy őrmester táborparancsnok volt, minél kisebb volt a rangja annál jobban kínzott. Számomra sokáig alig elviselhetően nehéz volt a szavukból áradó érthetetlen gyűlölet. Harmadik, igen kevés számú kategóriába azok tartoztak, akik valamiképpen belesodródtak ebbe a szolgálatba s önmaguk előtt is restellték, amit csinálnak. Segíteni nem segíthettek, de a tekintetükből, gesztusaikból áradó emberség, együttérzés is számított. A rab lelki hallása kifinomodik, a kimondatlan szavakból is ért.

A katonai őrvezető megy előttünk, vonulunk ki munkára... Rágyújt egy cigarettára, elénk dobja, majd a másodikat, a harmadikat, egész dobozzal... Ilyen vitatható értékű segítőszándékból származtak azok a végül is évek múlva bevált hírek, amelyek egy küszöbön lévő amnesztiát rebesgettek.

Még két kép: 1964 júliusa. Minden megye főügyésze s egy belügyi bizottság készíti a csoportot a hazamenetelre.

Felszabadult, fegyelmezett beszélgetés. A rabok percek alatt értelmiségiek, emberek lettek. A fogdmegek ott ácsorognak közöttünk riadt csoportban, egymáshoz húzódva. Hozzájuk nem szól senki. Milyen tanácstalanok, milyen szánalmasak. Sic transit gloria mundi*...

A másik képet csak hallottam, nem láthattam. Zsaruék szorongása indokoltnak bizonyult. Helyünket súlyos közjogiakkal töltik fel. Gyilkosok, betörők, hivatásos rablók, nehéz fiúk. Sok köztük a cigány. Nem hallgatnak senkire. A legkisebb dolgokban is csak szemébe nevetnek fenyegetőző őreinknek. S ekkor eszükbe jutunk mi, akik eddig a „lepădătura societății" voltunk, a társadalom salakja... Mennyivel jobb a politikai rabokkal! Kár, hogy nincsenek már itt...

A szabadulás napja is eljött végül. Mikor már a politikaiak 3/4-ed része hetek óta otthon volt, amikor már csak a rengeteg pap, szerzetes lelkész volt ott, a Delta legtávolabbi táborában az ország észak-keleti csúcsán, Peripraván, melyen túl csak a Fekete-tenger s „nagy barátunk" a Szovjetunió kietlensége húzódik, ahová csak motorcsónakkal lehet eljutni, végre oda is elért a szabadság. Kivétel nélkül mindenkit elengedtek... Az idegileg, fizikailag öreg roncsokat, a vasgárdistákat is. Volt köztük, aki 1941 óta le volt fogva. Én 1964. július 28-án indultam haza. Az aradi államügyész összegyűjtötte az Arad megyeieket s közölte velünk, hogy eddig veszélyesek voltunk, de azóta a szocializmus annyira megerősödött, hogy ha akarnánk sem tudnánk ártani. Amilyen váratlanul lefogtak és indokolatlanul bezártak, olyan váratlanul engedtek el, most sem mondva meg miért. Semmire nem kötelezem magam. Cerna-Vodán, Kolozsváron át indultam haza... 2250 napi rabság után. A szabadságlevélen az van, hogy büntetés-elengedés, „grațiere" a 411/964-D (decret lege) alapján.

„Amikor visszahozta az Úr a Sionnak foglyait, olyanok voltunk mint az álmodók [...] Akkor így szóltak a pogányok [és mi is]: Hatalmasan cselekedett ezekkel az Úr!" (Zsolt 26,1-2)

*sic transit gloria mundi - *lat.* így múlik el a világi dicsőség

Tudom kinek hittem! Mikor mellettem omlottak össze, nálam fizikailag is, értelmileg is sokkal erősebbek, mélységes hálával regisztráltam; szánalmas elesettségem s belső fegyelmezetlenségeim ellenére: tudom *kinek* hittem! Azaz sohasem gondoltam másként, mint hogy *ezért* az ügyért érdemes szenvedni. Akik úgy szenvedtek, hogy nem tudták miért, összeomlottak. Hallhatatlan fizikai erőtöbblet volt ez számomra, számunkra. És lassanként még több is: minél jobban csodálkoztam azon, hogy Uram ilyen sokra értékeli a szolgáló *szándékot,* holott semmit nem tettem, annál inkább tekinthetem Kitüntetésnek a meghurcolást.

Mikor Szamosújvárról szállítani készültek a Deltába mint „veszedelmes" rabot (azelőtt 20 évet nem akárki kapott), meg kellett bilincseljék lánccal a bokáimat. Előttem térdel a földön a börtön kovácsa, maga is rab, (közjogi), veri rám a vasat s halkan könyörög, (hogy az őr ne hallja), anélkül hogy rám nézne, hogy ne haragudjak rá, ő nem tehet róla... Nem felelhettem, csak magamban: Ha te tudnád atyámfia, milyen boldog vagyok, hogy viselhetem ezeket a láncokat Krisztusért, úgy mint egykor Pál.

Áldás volt a közösség megtartó erejének a megtapasztalása.

Olyan értelemben is, hogy nekem kellett szűkölködnöm, könyörögnöm, erőt adnom a másiknak. Magam is roskadoztam a gyengeségtől. De ott volt a közelemben az a Szőke Laci, akit paranoiás dühöngőként kellett Marosvásárhelyen beszállítani az idegklinikára. Mikor még az épek is megzavarodtak Szőke Laci megmaradt. Úgy, hogy tudta milyen veszély fenyegeti s ijedt gyermekként jött remegve megkérdezni: – Ugye nem fogok megzavarodni? – Miután Bakó Pali „Eredj, mit csináljak egy hülyével!" – felkiáltással elzavarta, jött hozzám s gyermeki, őszinte engedelmességgel hallgatta hogy viselkedjen... Főleg a döntésemet hallgatta meg: – Biztos, hogy nem fogsz megzavarodni, Lacikám!

Mindig is nyitott voltam az egyetemes egyház felé, de itt átéltem az igazi ökuméniát. Csodálatos volt ez az élmény, azóta sem halványult el.

Tapasztalom, hogy akik kapcsolatba kerültek Krisztussal, minden hitelvi, művelődési különbség ellenére, felismerik a másikban – a Krisztust. A református, evangélikus teológusok között egy brigádban nem volt maradásom, teológiai professzorral nem volt közös témánk; szombatista parasztemberrel, Curé karánsebesi baptista prédikátorral (az egyetlennel ebben a nemben, akit hitéért zártak közénk), román görög katolikus papokkal, drága Papp Asztrik ferences szerzetessel kifogyhatatlanok voltunk gondolatok, látások és szeretetjeleink kicserélésében. Communio sanctorum – már itt. S az odavezető utat nem diplomáciai tárgyalásokkal egyengetjük (ti is engedtek dogmatikátokból, mi is...), hanem a bennünk lévő egyenetlenségek lerombolásával, megértéssel, közösségi megújulással.

Mindezt – időben – megelőzte és áthatotta a kiszolgáltatottság, a létezésem törékeny voltának élménye. Csak nagyon elvont szavakkal tudom körülírni mi volt ez. Ivasciuc így fejezte ki: itt ismergetjük meg életünk végső határait.

Amikor néhány óra alatt semmibe foszlott mindaz, ami betöltötte az életemet: család, szolgálat, könyveim, a szabadság, önbecsülésem s mások megbecsülése. Nincs folytonosság, mert nincs jövő sem (20 év kényszermunka gyakorlatilag életfogytiglant jelent), – akkor mi marad? Az, amit nem vettek el: az, hogy vagyok. Közelebb kerültem saját egzisztenciámhoz. Hú de filozofikus nagyképűségnek hangzik! Nem az. A kihallgatások hosszú hetei alatt volt alkalmam felmérni s átgondolni olyasmiket, amik azelőtt evidenseknek látszottak. Így fájdalmasan kellett elismernem: tőlem, aki régen is szoktam volt imádkozni, Isten nagyon messze van; messze ettől a szennyes emberi (Karczagi Sándor-i) világtól s nekem nincs módom kapcsolatba kerülni vele akkor, amikor én akarom. Mennyire keveset számít szeretteim szeretete a börtönfalak között!

Azután – lassan dereng az a felismerés, mely az előbb felsoroltakhoz vezet. Rájövök, hogy akkor is tartott, amikor azt hittem, kiengedett a kezéből. Rájöttem, hogy jobban ismer engem, mint én saját magamat. Amikor azt mondtam

neki: „Nincs tovább, nem bírom!” – erre azt válaszolta: „De bírod.” Neki lett igaza.

Kitapintottam a „limitele existenței”-t, amint Szasa Ivasciuc megfogalmazta, azaz felmérhettem a létezés végső határait, vagyis mit ér az ember ha úgy érzi egyedül van... Megerősödtem hitemben: még ha ez többe is került, mint gondoltam volna. *Ezért* az ügyért érdemes volt vállalni a közösséget, velük a szenvedést. Megtapasztaltam a közösség megtartó erejét; és azt, hogy a mindig is vallott egyetemes egyház sokkal inkább katolikusnak, ökumenikusnak bizonyult, mint azt én eleddig sejteni sem tudtam.

Van tovább is. Ez is nagy élmény, ma sem halványuló. Hála a securitaténak végigjártam a legfelsőbb akadémiát. Ma is, mindig is, Isten népének történetesen az Ő akaratából a református egyházba rendelt gyermekének tudom magam. Annyiban vagyok jó katolikus, amennyiben nagyon vékony tehetségem szerint megteszem, ami itt a református egyházban reám bízatott. Óriási tanulmányi lehetőségek nyíltak meg előttem. Amikor se könyv, se ennivaló, se fizetés, amikor a szervezkedés vádjának (jogos) veszélye fenyegeti mind az előadót, mind barátait-hallgatóit, akkor hiteles a tudás. Inter arma silent musae*? Hát nem hallgattak! Mikor majdnem négykézláb mászkáltunk az étlenségtől, bámulatos nívójú tudományos előadásokat hallhattunk, tartottunk. A Duna-delta nélkül soha ennyi tudóssal, professzorral kapcsolatba nem kerülhettem volna. Pszichiátriai fájdalmas megfigyeléseimre már céloztam. Egy életre megtanultam, hogy mindenkiben – mindenikünkben – a józan lelki egyensúly mögött ott lappang a Rém, az a romboló, tisztátalan erő, amely csak valami nagy próbát, válságot, megrendülést les, hogy reánk törjön. A legtöbb ember lelki életében nem tud megnyilatkozni, a folyamatos feladat, a megszokott munka, a magasabb rendű célkitűzés és főleg a családi szeretet nem engedik elő egy életen át.

Sectologia** nem könyvből, (tév)tanítások alapján, hanem in vivo. A helyszínen óriási, jól kihasznált tájékozódá-

* inter arma silent musae – *lat.* háborúban hallgatnak a múzsák

** sectologia – *lat.* a teológiának tévtanításokkal foglalkozó ága

si lehetőség volt. Mit mondhatok? Nem félrevezetett szektások, eltorzult lelkek, hanem vergődő, kereső, igen szomjas lelkek, akik odanyúltak lelki táplálékért, ami kezük ügyében volt... Ha én ott leszek, lesznek közülük is, akik *ott* lesznek... Reform-adventisták, pünkösdisták, az ortodox egyházban szektásnak kikiáltott ébredési mozgalmak: „Mişcarea din Vladimireşti", „Rugul aprins", „Oastea Domnului" (Vladimireşti-i mozgalom, Az égő máglya, Az Úr serege) – a drága, gyermeki, melegszívű osztások, akiknek az volt a főbenjáró bűnük, hogy az ortodox egyház keretein *belül,* szervezetének, szertartásainak tiszteletben tartásával próbálták Krisztussal, az írással és egymással kapcsolatban megélni hitbeli életüket... Lefogásukban Heródes és Kajafás egyetértettek. Folytathatom: egy életre megirtóztam Jahve fanatikus, kicsinyes, manipulált tanúitól. A görög katolikus egyház múltja és jelen (latens) élete megbecsülésemet váltotta ki. A sokszínű, rendkívül képzett (no nem a teológiában, ilyenük nincs is tulajdonképpen) unitáriusok, mint egyes emberek kerültek közel a szívemhez. Soli Deo Gloria!

Mellőzve még sok más ott nyert ismeret felsorolását még egy lényeges intellektuális eredményről kell beszámoljak. A szocialista ideológia marxista-materialista vonulata mindig is riasztott, de *nem voltam* szocialista-ellenes felfogású letartóztatásom idején. Sőt a többiekkel együtt azt hittem, hogy a szocializmus humanista célkitűzései interferálnak a keresztyén igehirdetés újjászületést szorgalmazó törekvéseivel. Ott benn, nálam sokkal képzettebb (római katolikus) sorstársak mellett kellett rájöjjek: a szocializmus szabad, kizsákmányolás-mentes, boldog társadalom kiépítésének ígérete csak porhintés, vakítás. Ami mögötte van, az a rombolás szándéka. Ateizmus következik szervesen a Marxizmusból, a hit, az erkölcs, minden emberi kapcsolat rombolása, és nem egy új világ építése. Azt már ott is tudtam hogy nincs „rosszul" alkalmazott marxista elmélet, amit majd egy felkészültebb reform-szocialista nemzedék „jobban" fog tudni alkalmazni.

De azt még magam sem gondoltam, legfelkészültebb

politikusok sem merték 1960-ban megjósolni, hogy az egyházak, az elemi emberi erkölcs, a tudományos kutatás, a művészetek tönkretétele után, a tanügy alapos szétverése után ilyen hamar elpusztítja az ipari termelést, a kereskedelmet, a földművelést, az egészségügyet – 1990-re.

Amikor az alap hibás, nem lehet jó az, amit reá építenek. Olyan ember nincs, akire a szocializmus építhetett volna. „A társadalom tudományos megszervezésének" nagyon sokba kerülő kísérlete a saját eszét imádó ember gőgös kísérlete, modern Bábeltorony-építés. Addig is jutott. Fülemben cseng drága Prundus atya szava: amit a kommunisták állítanak, annak az ellenkezőjét sem szabad soha elhinni...

A sok áldás után van vereség is, kár is. Az azóta tartó anyagi nyomorúság. Mikor szolgálatra jelentkeztem tbc-kavernám gyógyulása után, 1966 tavaszán, nagytiszteletű Papp László közölte, hogy soha ne is reméljem, hogy valaha városi gyülekezetbe kerülhetek... 21 éve itt vagyok Kutyabagoson. Megszoktam az igénytelenséget, az állandó szegénységet, lemondást. Tudom: nem érdemlek többet. Ennyit sem. A fizetésem megkapom – semmivel többet – a gyülekezettől. Az elmúlt években nagyon sok segítséget kaptam használt ruhákban, élelmiszerekben, orvosságban. De a fizetésemből sohasem telt olyan háztartási felszerelésekre, amelyek nélkül nagyon nehéz falun egy nagycsaládos háziasszony dolga. A leltározáskor rögtön elvették a kerékpáromat és Apámtól örökölt írógépemet. Egyiket sem sikerült pótolni. Beletörődtem, úgyis pályafutásom végéhez közeledem. Fájdalmas, nyitott seb az, hogy nincs egy hűtőszekrényünk, egy gázpalackunk (holott se fát, se petróleumot nem lehet, vagy rendkívül nehéz szerezni), három leányom nőtt fel (anyósomról, feleségemről nem is beszélve) fürdőszoba nélkül, a gyülekezet merev ellenállása miatt. Még fájdalmasabb, hogy három jó eszű lányom közül egyik sem juthatott főiskolára, nem taníttathattam őket, ahogy szerették volna. Hűséges, hitben élő feleségem belefáradt a kertészkedésbe, a háztartás sziszifuszi munkájába. Gyermekeim csendesen eltávolodtak apjuktól, az élhetetlen balektől...

Mit ér a sok imádság, ha ennyi lemondással, nyomorúsággal jár? Nem mondják, de a szemrehányó kérdés ott van a szemükben... Én mindent vállaltam ezzel a szolgálattal. De ők is kötelesek voltak vállalni? Nagyon hálás lettem volna, ha őket megkíméli ettől a próbától, elsősorban az Ő nevének dicsőségéért. Nem hallgattattam meg. Bizonyára így a jó.